

M. Kazım ARICAN¹

Kitap tanıtımı

Religious Diversity A Philosophical Assessment (Dini Çeşitlilik: Felsefi Bir Değerlendirme),

David Basinger, Ashgate, New York 2002, 123 s. ISBN 0754615200

Son zamanlarda dinin toplumsal hayattaki yeri ve buna ilişkin sorunlar üzerinde oldukça fazla çalışma ve tartışma yapılmaktadır. Belki de şimdiye kadar olmadığından daha fazla bir biçimde temel dini disiplinlerin dışındaki disiplinler bu konulara eğilmekte dirler. David Basinger de, dini çeşitliliğin felsefi bir değerlendirmesini yaptığı bu eserinde konuya ilişkin belli başlı epistemik sorunlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Basinger'in okuyucuya dini çeşitlilik hakkında bir perspektif sunmaya çalıştığı söz konusu eseri, giriş dahil yedi bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümü konuya giriş mahiyetinde olup, ilgili bazı temel kavramlar üzerinde durulmaktadır. Özellikle burada katı mutlakçılık/tekelcilik/dışlayıcılık (*hard exclusivism*), ılımlı mutlakçılık/tekelcilik/dışlayıcılık (*soft exclusivism*) yani kapsayıcılık (*Inclusivism*) ve çoğulculuk (*pluralism*) kavramları tanımlanmakta ve analiz edilmektedir.

İkinci bölümde çeşitlilik ve epistemik zorunluluk (*diversity and epistemic obligation*); üçüncü bölümde, çeşitlilik ve doğrulanmış/haklılaşmış inanç (*diversity and justified belief*); dördüncü bölümde, çeşitlilik ve çoğulculuk (*diversity and pluralism*); beşinci bölümde, çeşitlilik ve insanoğlunun ezeli kaderi (*diversity and eternal destiny of humankind*); altıncı bölümde, çeşitlilik ve pozitif apologetikler/dini inanç savunmaları (*diversity and positive apologetics*); yedinci bölümde ise, çeşitlilik ve öğretim (*diversity and teaching*) konuları ele alınmakta ve incelenmektedir.

Yazara göre, bizler, gerçeğin tabiatı hakkında önemli kararlar alma konusunda tamamen zorunluluk altındayız. Örneğin ona göre, maddi varlıklardan daha basitmiş gibi davranır ve konuşuruz. Acaba, bu gerçekte böyle midir? Bizler dışımızdakilere sanki onlar eylemlerinde ahlaki sorumluymuşlar gibi davranırız. Acaba, gerçekte bizler ahlaki sorumluluk konusunda özgür müyüz? Öyle ise, tüm insanların her zaman her yerde uygulayacağı ahlaki mutlaklıklar ya da ahlaki prensipler var mıdır?

---

¹ Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Bu kitap bir nevi, temel metafiziksel sorunların alışlagelenlerinin dışındaki diğer bir konuyla ilgilidir. Yani, insanlar olarak bizimle bağlantılı olan, özellikle bazı ilahi varlık ve alem gibi, gerçekliğin formlarının var olup olmadığıyla ilgilidir. Bu çalışmada yazarın temel hareket noktası ontolojik değildir. Yani yazar, eserinde, eserinde, gerçekte herhangi ilahi bir gerçekliğin var olup olmadığıyla ilgilenmemektedir. Onun, asıl olarak yoğunlaştığı başlıca husus, epistemolojiktir. Yani bizim neyi bilebileceğimiz hakkındadır. Ya da haklı olarak, böyle herhangi bir gerçekliğin tabiatı hakkında ne söyleyebileceğimizle ilgilidir.

İlahi gerçekliğin bazı formları olduğuna inananlar, gerçekte bu gerçekliğin tabiatı hakkında hemfikirse, o zaman, asıl epistemik sorun oldukça açık olacaktır: Biz onu bilebilir miyiz? veya haklı olarak, böyle bir gerçekliğin var olduğuna kesin olarak inanabilir miyiz? Bununla birlikte, yazara göre, görüldüğü kadarıyla, ilahi tabiat hakkında böyle bir düşünce birliği yoktur. Daha doğrusu, farklılığın bulunduğu yerde, görünüşte eşit samimiyete sahip olan bireyler, ilahi olanın kavranması konusunda sık sık birbirine uymayan bir anlayış, tarz ve yapı içerisindedir. İşte, yazara göre, böyle bir dini çeşitlilik gerçeği, ötekini husule getirmektedir. Üstelik bu durum, önemli temel epistemik sorunların da ortaya çıkmasını ister istemez kaçınılmaz kılmaktadır.

Şayet görünüşte samimi ve zeki bireyler ilahi olanın tabiatı hakkında farklı durumdaysalar, herhangi kesin perspektifi savunan birisi, haklı olarak yalnızca kendisinin hakikate sahip olduğunu iddia edebilir mi? Ya da en azından diğerlerinin tümünden hakikate daha yakın olduğunu ileri sürebilir mi?

İşte, söz konusu eser, yukarıda dile getirilen soru ve problemler hakkında analitik din felsefecilerinin düşünceleri yanında, yazarın kendi kıyas ve karşı çıkışlarına yer verdiği bir eserdir. Dolayısıyla, yazarın amacının sadece tartışmalara basit bir katkıda bulunmak olduğu söylenemez. Bilakis o, sorunlara ilişkin ciddi analiz ve eleştirilerle eserin önemli derecede zenginlik kazanmasına imkan sağlamıştır. Zira yazarın vurguladığı üzere çalışma, onun yıllarca süren bu konudaki araştırmalarının bir birikimini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın önemli bir tarafı da, ilahi sürecin özel kavramsallaşmalarla anlamlı bir şekilde bireylerin ve grupların (milletleri de içine alacak şekilde) birbirlerini nasıl etkilediğini ele almış olmasıdır. Bu bağlamda o, belirli dini perspektiflerin aktif savunucularının kendileriyle hemfikir olmayanlara karşı nasıl tepki verdiklerini anlamaya ve analiz etmeye çalışmaktadır. Yazar tüm bu konuları, filozofların, özellikle de analitik din felsefecilerinin konuya ilişkin tartışmalarını ve değişik bakış açılarını kendi görüşleriyle değerlendirerek ele almaya çalışmaktadır.

Religious Diversity A Philosophical Assessment isimli eser, dini çeşitliliğin anahtar kavramlarının sınıflanması ve analiz edilmesi noktasında da önemli bir işlevi icra etmektedir. Bu çerçevede yazar öncelikli olarak dini mutlaklılık/tekelsizlik/dışlayıcılık (*religious exclusivism*) kavramını açıklanmaya çalışır ve onun dini çoğulculukla karşılaştırmasını yaparak, ondan ayrı ve farklı yönlerine

işaret eder. Ardından, yine bu bağlamda, katı mutlaklılık/tekelcilik/dışlayıcılık (*hard exclusivism*), ılımlı mutlaklılık/tekelcilik/dışlayıcılık (*soft exclusivism*), yani kapsayıcılık (*Inclusivism*) ve aşırı ılımlı mutlaklılık/tekelcilik/dışlayıcılık (*extrasoft exclusivism*), yani çoğulculuk (*pluralism*) kavramlarını analiz etmeye çalışır.

Yazar konunun epistemik yönünü ortaya koyarken önce kendi iddialarını, ardından Plantinga'nın, Gellman'ın, William Alston'un, J.L. Schellenberg, William Wrinwright'in ve Philip Quinn'in fikir ve itirazlarını incelemeye çalışmaktadır. Bu arada çeşitlilik ve çoğulculuk konusunda yazar, John Hick'in düşüncelerine biraz daha fazla ağırlık vermekte, onun bu düşüncelerini sınıflamaya ve analiz etmeye çalışırken Plantinga'nın 'Reformed epistemoloji'sini de bu perspektiften ele almaya ve değerlendirmeye çalışmaktadır.

Netice itibarıyla, eser, dini inancın farklı tarzlardaki izahlarını, felsefi ve epistemolojik açıdan ve bilhassa analitik din felsefecilerinin görüşleri çerçevesinde analiz etmeye çalışmaktadır. Bu anlamda eser, dini çeşitlilik konusunu felsefi ve epistemolojik açıdan incelemesi dolayısıyla önemli bir değere sahiptir. Özellikle, çağdaş din felsefesinin temel problemlerinden olan dini mutlaklılık/tekelcilik/dışlayıcılık, kapsayıcılık ve çoğulculuk yaklaşımlarını analitik din felsefesi açısından derli toplu ele alarak incelemesi yönüyle de kıymet ve değer arz etmektedir.